

Як не вдатися до методів більшовиків і не докотитися до абсурду?

Ольга КРАСОВСЬКА

21 листопада добігає кінця термін виконання декомунізаційних законів, який виявився критичним для багатьох виконавців. Слухання у Комітеті Верховної Ради України з питань культури і духовності на тему «Закони про декомунізацію та проблема збереження мистецьких творів часів тоталітаризму» вилилися в пристрасні дебати між представниками влади, митцями, громадськими активістами, незалежними експертами.

Досвід яких саме країн найбільш прийнятний для України, зокрема у справі створення музеїв-парків тоталітарного режиму? Як не допустити вандалізму під час реалізації законів про декомунізацію й не розпалювати і без того гарячу ситуацію в державі (нагадаємо: пакет із чотирьох законів ухвалено Верховною Радою 9 квітня цього року, підписано Президентом України 15 травня; закони набули чинності 21 травня)? Яких механізмів бракує для їх впровадження? Які підзаконні акти допоможуть розставити крапки над «і»? Чи справді реформи в країні чарівним чином розпочнуться відразу по тому, як буде демонтовано пам'ятники комуністичної ідеології? А ще таке: чи позбавляти імені 100-тонного Артема роботи Кавалерідзе у Святогорську на Донеччині? Чи міняти голову столичного Щорса на голову Мазепи? Чи дорівнює декомунізація українізації? Як вчинити з міріадами зірочок, серпів-молотів у метрополітені та інших публічних місцях? Як вкластися в піврічний термін, відведений на реалізацію заходів, передбачених законами? І, врешті, де візьмуться кошти на подужання величезних обсягів роботи в найбільшій країні Європи, яка, до того ж, являє собою руїну як у прямому, так і в переносному розумінні?

Приклад реального погляду на речі та власні можливості: керівництво міської ради Харкова ще в червні звернулося до Верховної Ради із проханням продовжити терміни виконання законів. Оскільки місто є суцільним взірцем соціндустріальної культури, на весь масив за-

ходів підуть великі кошти населення, міського бюджету, підприємств.

Учасникам комітетських слухань спадали як цілком слушні, так і досить екстравагантні думки стосовно збереження творів мистецтва, над якими зависнув дамоклів меч, зокрема, одного з чотирьох законів декомунізаційного пакета: «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». Та, як нагадав голова профільного комітету Микола КНЯЖИЦЬКИЙ, закон є, і його потрібно виконувати.

Ініціатор прийняття законів – голова Українського інституту національної пам'яті Володимир В'ЯТРОВИЧ, який упродовж півріччя одержував безліч запитань від представників різних верств населення, вкотре пояснив: «Україна має розвиватися як демократична держава. І ми повинні використати досвід декомунізації успішних європейських демократичних країн, які теж мали комуністичну спадщину... Ми говоримо не так про питання естетики, як про питання етики. Воно полягає в тому, що маємо на увазі не просто якісь мистецькі твори, не просто якісь шматки граніту чи бронзи, а й пам'ятники – уособлення певних цінностей, на які спирався комуністичний тоталітарний режим».

Ще Володимир В'ятрович акцентував увагу на тому, що закон передбачає **усунення зразків тоталітарного мистецтва саме з публічного простору**. Для можливих притулків столичним кам'яним і бронзовим бовванам підшукували різні локації. Найчастіше звучала адреса Виставки досягнень народного господарства, бо ж вона сама по собі вже є масштабною пам'яткою тієї доби. Але таку розв'язку подій не всі вітають оплесками. (Мабуть, неосязні угіддя цінної київської земельки для декого органічніше узгоджуються з черговим житловим комплексом, а не цвинтарем для застиглих культових постатей минулого).

Голова інституту щиро здивований, що закони нібито спричиняють руйнування пам'ятників, зокрема таких, що мають мистецьку цінність: **«Навпаки, закони дають можливість зберегти ці пам'ятники. Декомунізація, що відбувалася в Україні від початку Євромайдану, справді стихійна**. Для прикладу: абсолютно стихійно демонтували пам'ятник Мануйльському на вулиці Липській, та він, слава Богу, збережений і може стати одним із експонатів майбутнього музею».

Знаний **театральний та громадський діяч Лесь ТАНЮК** назвав поведінку невпевнених у першочерговості впровадження означеного закону «старосоветским медленным шагом». Він переконаний: **«Той, хто зберігає стару символіку, сподівається на її майбутню чинність**. Очевидно, все-таки чекає, коли вже Україна перестане існувати й буде відновлено Радянський Союз під триколомом біснுவатого фюрера Путіна й можна буде цю символіку використати знову». Також доповідач озвучив десь

почуту пропозицію: «Музей радянських скульптур виставити в Чорнобильській зоні. І багато хороших людей, більшовиків, туди б їздили й поправляли б там своє здоров'я».

Зробити внесок у розв'язання суперечностей, які оголилися вже після набуття законом чинності, покликано, зокрема, й Міністерство культури: його завдання – впровадити низку підзаконних актів (щодо виведення пам'яток тоталітарної доби з різного роду реєстрів культурної спадщини, процедури створення експертних комісій з оцінювання пам'ятників та вирішення їхньої подальшої долі).

Про реакцію обласних адміністрацій на розіслані запити щодо оцінювання ними місцевих пам'яток розповів **перший заступник міністра культури Ігор ЛІХОВИЙ**: «Багато з них поставилися не дуже відповідально. Більшість очікують. Але ці невпевнені дії призводять до поширення симптому соціальної хвороби «роздвоєння». Це така шизофренія своєрідна, вона проявилася саме в Україні».

Очільник не стримав подиву, поділившись враженнями від ще однієї показової ситуації щодо заданого пам'ятника Артему в Святогорську: «Нещодавно до міністерства із прифронтової зони, де нині є багато бездомних людей, де немає ремонту в школах, у лікарнях, звернулися з проханням про дозвіл на реставрацію цього пам'ятника. Мовляв, знайшли гроші для того, аби реставрувати шедевр роботи Кавалерідзе, що увійшов до підручників, енциклопедій. Але я знову – про ту соціальну шизофренію: місцева влада вважає, що нині треба гроші спрямувати саме на реставрацію цього пам'ятника».

Тему залізобетонного Артема продовжив **один із ініціаторів слухань, народний депутат України Сергій ТАРУТА**: «Чудово розуміємо,

що маємо формувати абсолютно нову ідеологію нашої молоді й що спадщина минулого заважає цьому. Однак слід підійти до цього по-господарськи. Зокрема тоді, коли йдеться про твір мистецтва. Стосовно пам'ятника Артему, то треба розуміти, де він споруджений. Насправді не розумію, скільки потрібно коштів, аби його прибрати. Тобто його треба буде підірвати? **І тоді можемо спостерігати аналогію з тим, що відбувалося в ленінські, сталінські часи**. Тому слід підходити розумно й, зокрема, враховувати думку громади, яка є на тій території, – не з огляду на те, щоб об'єкт залишити, а щоб вирішити завдання компромісно. Аби **не провокувати нову ситуацію в суспільстві, яка радикалізуватиметься**».

Відомий **дисидент Богдан ГОРИНЬ**, котрий оглянув усі станції київського метрополітену, дійшов висновку, що там немає жодного шведвра: «Турист, який приїжджає до Києва, думає, як може співіснувати символіка нинішньої молоді української держави й символіка тої держави, яка поневолювала, окупувувала, знищувала український народ? Я звернув увагу, що на деяких решітках дуже легко зірку п'ятикутну замінити, не обов'язково тризубом, а, скажімо, розетою (орнаментальний малюнок у вигляді квітки з однаковими пелюстками або вписаного в коло листа. – Ред.). Це – нейтральне зображення, воно легко впишеться замість тієї зірки. А може бути й восьмикутна зірка, яка теж не буде нав'язливою». Богдан Горинь також застеріг: **«Психологи довели, що кожне враження, яке потрапляє у вуха, в очі і в дотик, живе вічно. Дитина, підрастаючи, бачить символіку теперішньої України та символіку попередньої держави, і це спричиняє роздвоєність у свідомості**».

У **музиканта, куратора Павла ГУДІМОВА** – за його ж словами, «максимально незаангажованого голосу із суспільства» – є свої резонні пропозиції щодо виконання законів. «Ті пам'ятники є вже такими ортодоксальними ідолами. Хоча нині бачимо приклади створення ідолів нових: наші міста забруднюються дуже низькоякісними об'єктами...

Далі. Довженко знімав фільми, які спокійно можуть називатися радянською пропагандою. А «Броненосець «Потьомкін» Ейзенштейна – це що таке? Це так само є пропаганда. Просто це не скульптура – це кінопродукт... Говоримо тільки про ідолів, мислимо достатньо примітивно... Нині іноді спостерігаємо відвертий вандалізм. Днями, проїжджаючи біля Олеська, побачив пам'ятник Валентина Борисенка, присвячений бійцям Першої кінної армії, до середини вже розібраний. Він має жакхливий вигляд! Це вже можна викинути на смітник чи реставрувати? **Де ми знайдемо кошти, щоб реставрувати цей пам'ятник, якщо він підлягатиме збереженню?** Професор Борисенко, крім цього пам'ятника, зробив фантастичні роботи! Як-от пам'ятник Івану Федорову у Львові. Далі, де взяти кошти на ті музеї? Вони ж бо мають бути створені технологічно, із певною повагою до матеріалу. А не являти собою бездумні декорації, які, навпаки, сприятимуть фетишизації: створенню сувенірчиків і продажу тих «сталінчиків», «ленінчиків»...»

Усі скандали у Львові навколо пам'ятника Шептицькому – **це не просто скандали, це розділення нашої еліти на два табори, це саме те, що нині понад усе потрібно нашим ворогам**.

Закликаю думати не локально про ленінів чи сталінів, а взагалі про систему монументів, пам'ятників, пам'ятних знаків, про наші міста. **Тому що нині найкращий пам'ятник сьогоденню – це маса**

торгівельно-розважальних комплексів, заскле-ні балкони, розвалені бібліотеки, повна анархія в естетиці наших міст... Створивши десяток гра-фіті в Києві, ми нібито робимо декорацію, що все в нас добре. Ми сучасні, красиві, й наші міста мають яскравий вигляд. Це імітація змін, які не відбуваються».

Дещо розрядив атмосферу про-реktor Національної академії образотворчого мистецтва і ар-хітектури Остап КОВАЛЬЧУК, по-імпровізувавши на тему можливих перевтілень пам'ятників із тоталі-тарним минулим. Як варіант запро-понував демонтаж із максималь-ним збереженням нинішньої ар-хітектурної ситуації: «Наприклад, замінити голову Щорса на голову Петлюри. Анало-гічні прецеденти були. У всім відомій Качанівці перед палацом стояв Сталін у шинелі, при Хрущові йому відпиляли голову й замінили на Леніна. Усе нормаль-но, пам'ятник іще 40 років простояв».

Занепокоєння можливою роз-правою над творами мистецтва висловила заступник генди-ректора Музею Ханенків Оле-на ЖИВКОВА: «У проєкті резолю-ції запропоновано «рекомендувати Кабінету Міністрів України внести зміни до Державного реєстру неру-хомих пам'яток України щодо ви-ключення об'єктів, які підпадають під дію закону». Друзі, мистецькі твори мають бути збережені, щойно ми їх виключимо з Державного ре-єстру, вони, безумовно, будуть знищені! Не треба ні-чого виключати. Треба говорити про **перетворення, переосмислення пам'яток, які не можна зруши-ти з місця**. До речі, забудьмо про слово «знесення» й залишимо культурні слова «консервація» та «де-монтаж». Якщо не можна одразу перенести, робимо консервацію, аби запобігти зруйнуванню. А після ви-

рішення, що з тим пам'ятником робити, вже демон-туємо й переносимо на відповідне місце».

Між спічами Володимир В'ятрович поділився ідеєю худ-ожника, режисера Ростислава Лужецького щодо того са-мого Артема у Святогорську: «зняти підпис, а через кілька років ніхто не пам'ятатиме, що це був Артем».

Про те, як наближала виконання закону київська експертна рада, по-відав один із її членів – **віце-пре-зидент київської організації На-ціональної спілки архітекторів Георгій ДУХОВИЧНИЙ: «Маємо по Києву список із 470 об'єктів!** У цьому списку чого тільки немає, по-чинаючи з пам'ятника Щорсу й за-кінчуючи меморіальною дошкою Ванді Василевській, яку звинувачують у тому, що во-на писала пасквілі на легендарного майора Вихоря. Постає питання: що з цим робити? Давайте знищимо весь той шар культури, який побудовано на комуні-стичній геральдиці в київській архітектурі. Ви розумі-єте, що залишиться? Ми знищимо 80 відсотків архі-тектури, яка формувала це місто!

... Коли у 1917 році повісили пам'ятник Столипіну і він висів місяць на шибениці, це була демонстрація боротьби з наслідками царизму. Ми, мабуть, цього не робитиме-мо. Тому запропонували створити парк радянського пері-оду на базі Виставки досягнень народного господарства. І все те, що буде туди перенесено, не треба виключати з реєстрів. Це повинно увійти в реєстр отого нового парку.

І найголовніше: **сторінки історії не можна викрес-лити. Їх можна винести за дужки й дати можливість вивчати історикам, усім тим, кого вони цікавлять.**

Багато чого вже переосмислено, і є пропозиції, що зробити для того, аби вкотре не довести ситуацію до аб-сурду. У нас досить безладу в країні й у місті. **І коли весь цей процес посилить безлад через винесення, пе-ренесення, знищення!.. Це неможливо. Цей безлад вже й так має критичний розмір».**